

Kapitoly z dějin Diecézní katolické charity Brno

K 90. výročí založení a k 20. výročí obnovení činnosti Charity v brněnské diecézi

*Zpracovala: Barbora Valešová
Korekturu zpracovala: Věra Okénková
Graficky upravila: Hana Regnerová*

Historie charitního díla

Mt 25,40; Př 19, 17

„Amen, pravím vám: Cokoli jste udělali pro jednoho z těchto mých nejposlednějších bratří, pro mě jste udělali.“

Charitní činnost není jen záležitostí novodobé institucionální péče, kterou známe od počátku 20. století. Hlavní inspiraci pro svou činnost nalézá charita a charitní činnost v Bibli, v osobě Ježíše Krista, který všem nemocným, chromým, hladovým či různě trpícím lidem s láskou pomáhal a nabádal i ostatní následovat jeho příkladu.

V průběhu dějin se můžeme setkat s nejrůznějšími projevy charitního jednání, nejen u světců, ale i v případě rozličných uskupení. Již období raného středověku se v západoevropském prostředí objevovala náboženská bratrstva, která sdružovala laiky k větší účasti na náboženském životě. Největšího rozšíření a popularity se bratrstva dočkala v období raného novověku, kdy v českém prostředí existovala při většině chrámů. Tato

společenství se dělila na několik druhů a mezi ně patřila i tak zvaná špitální bratrstva. Jedno takové založila již sv. Anežka Česká v roce 1233, to bylo následně povýšeno na církevní řád, který nesl název Rytířský řád křižovníků s červenou hvězdou, ten se také následně majetkově

rozdělil s klášteřem klarisek a stal se samostatným.

Hlavním posláním tohoto řádu byla péče o nemocné, která se později proměňovala na duchovní správu ve farnostech.

Tradiční řády, které se staraly o vzdělání dětí, byly v českých zemích v raném novověku jezuité a piaristé. Členové obou řádů působili na svých vlastních gymnáziích, která se nacházela jak v Čechách, tak na Moravě i ve Slezsku. Josef Kalasánský podnítil vznik piaristů již s myšlenkou k tomuto účelu, a proto nabízeli piaristé vzdělání chudým, ale nadaným dětem bezplatně. Činnost jezuitů byla velmi široká a kromě jiného se například starali i o postižené morem. Známým řádem, který se orientuje na péči o mládež, jsou salesiáni, jejichž činnost je zaměřena na výchovu a výuku mladých duchovně, mravně nebo hmotně ohrožených a jejich přivedení na správnou cestu. Ženské řády a kongregace se poměrně často zaměřují na výchovu dívek a na péči o ně, a to jak na duchovní, tak hmotnou. V českých zemích se tímto směrem ubíral například zájem sester Neposkvrněného početí P. Marie III. řádu sv. Františka, Milosrdných sester sv. Kříže, salesiánek Dona Boska, či Kongregace dcer Božské lásky, která se soustředila na péči o dívky, které přišly do měst za prací a posléze se jejich činnost rozšířila na starost o přestárlé a sirotky. Školští bratři se nevěnovali jen výuce ve školách, ale v jejich stanovách se objevuje, že školství tohoto řádu musí být bezplatné a bez tělesných trestů. Z nově založených církevních řádů vzniklých z laických skupin se potřebným věnují mimo jiných Sestry sv. Cyrila a Metoděje, jež kladou důraz na výchovnou, sociální a pastorační činnost.

Nejen mládež potřebovala ochranu a pomoc, ale i nemocní, postižení, staří či jinak znevýhodnění lidé. Ti také nacházeli podporu u mnoha církevních řádů. O tyto potřebné se staraly a starají Alžbětky (v Brně na Kamenné 36), které se zabývají péčí o nemocné ženy a v českých zemích svou činnost zahájily až v 18. století. Sestry Boromejky se zaměřily na aktivitu charitativní, a to zejména na zdravotnická a sociální zařízení. Jejich rozšíření v českých zemích a po Evropě probíhalo zejména v průběhu 19. století. Naopak už od 16. století mohli chudí a nemocní nalézt útěchu u kapucínů, kteří se rovněž věnovali duchovní

správě v trestnicích a nemocnicích a současně se zabývali misijní činností. Kromě kapucínů můžeme mezi řády, jejichž posláním byla misijní činnost, jmenovat například Servity či Redemptoristy, kteří svou pozornost zaměřili také na katechezi venkovských a chudých opuštěných městských obyvatel. Kněží Nejsvětějšího srdce Ježíšova se starali o dělníky a jejich rodiny.

Důležitou kapitolou charitní činnosti a činnosti náboženských řádů byla a je starost o nemocné a postižené. Řád Milosrdných bratří se orientuje na lékařskou péči a službu v nemocnicích, stejně tak ve zdravotnictví pracují i Malé sestry Ježíšovy, které byly založeny teprve v roce 1939. Nejen o nemocné, ale i o poutníky se starali členové johanitského řádu. Kromě nemocničních zařízení se školské sestry III. řádu sv. Františka angažovaly i v domovech důchodců, nemocnicích či ústavech pro oligofrenní mládež.

Ke konci 18. století se měnila podoba náboženského života pod vlivem racionalizace a osvícenství, to mělo dopad na existenci náboženských bratrstev a jejich projevy barokní zbožnosti. Tyto společnosti měly nahradit společnosti nové, které by se věnovaly péči o blaho bližních, tedy podporovali by chudé, bezmocné a nemohoucí. První bratrstvo tohoto druhu vzniklo na jihu Čech na buquoyových panstvích, kde ho založil hrabě Jan Nepomuk Josef Buquoy, který byl stejně jako Josef II. vychován v duchu osvícenství. Toto uskupení neslo název Sdružení lásky k bližnímu a od papeže Pia VI. získalo v roce 1781 konfirmace spolu s odpustkovým privilegiem. Zásadou bratrstva byla dobrovolnost a stejně jako u bratrstev předchozího typu zůstala struktura a systém slavení hlavních svátků. Co se naopak změnilo, byl nově důraz na charitu. Hlavní činností tohoto bratrstva byla pomoc chudým. Členové nejen že přispívali na chudé během svých slavností, ale například již chodili po domech vybírat příspěvky na potřebné. Císař zrušil všechna bratrstva v roce 1783, ale současně zavedl jediné bratrstvo „Účinné lásky k bližnímu“, které se inspirovalo právě případem z jižních Čech.

Z historického náhledu je tedy patrné, že charitní činnost nevznikla až na začátku minulého století, ale její nitka se táhne celými dějinami. Dobročinné aktivity a starost o nemocné, chudé a jinak znevýhodněné je ve většině případů provázána s církví či

s církevními institucemi (bratrstva, řády, světci). Proto i vznik charity nalezneme právě v církevním prostředí.

Vznik a dějiny Svazu charity v brněnské diecézi

Počátky organizace Charity můžeme položit na Moravu do roku 1919. Mezi iniciátory vzniku patřili toho času kaplan na Sv. Kopečku u Olomouce P. Ludvík Antonín Bláha a olomoucký arcibiskup Cyril Stojan. P. Bláha činnost začal rozesláním dotazníků do všech řeholních domů v Československu. Z nich následně zjistil, jaký je stav humanitní a osvětové činnosti. Nově získané údaje zpracoval do podoby spisu „Několik kapitol z dějin naší charity“. Současně sbíral fotografie z dobročinných ústavů. Na základě toho vedl sérii přednášek na území celé Moravy. Olomoucký arcibiskup Cyril Stojan se o jeho činnosti dozvěděl a pozval si P. Bláhu k sobě. Na základě vzájemných kontaktů uvedl charitativní činnost jako jednu z nejdůležitějších složek působení církve. P. Ludvík Antonín Bláha k sobě našel blízkého spolupracovníka, a to P. Jana Stavěla, katechetu v Hranicích na Moravě (zakladatel ústavu v Zašové), ten se také následně stal světícím biskupem olomouckým a předsedou Říšského ústředí charity. Společně tedy založili a zbudovali pevnou organizaci charity a P. Jan Stavěl se stal prvním ředitelem Charity v olomoucké diecézi. Nedlouho nato byly schváleny stanovy nově ustanoveného Svazu charity, to se stalo 7. února 1922. Do Svazu charity pro Moravu a Slezsko patřily diecéze brněnská a arcidiecéze olomoucká.

Ve stejném období se organizovala charita v brněnské diecézi. Dne 30. března 1921 bylo katolickými spolky založeno Ústředí křesťanské charity. Členové tohoto nového sdružení se scházeli každý měsíc a postupně připravovali vytvoření diecézního Svazu charity, jehož činnost byla zahájena ustanovující schůzí 14. března 1922. Následně bylo vytvořeno několik pracovních odborů – finanční, organizační a právní.

Svaz charity brněnské diecéze získal místnosti pro své kanceláře na Biskupské 7 a v roce 1925 se začal vydávat časopis „Za láskou“, jeden z hlavních prostředků šíření informací

o charitním díle, kde také vycházely pravidelné výroční zprávy. Již za tento rok vyšla první, vytvořená tehdy působícím ředitelem Ludvíkem Bláhou. Podle výroční zprávy se činnost charity rozšiřuje a lze pozorovat velký rozmach a rozkvět výsledků. Jak je zde podotknuto, charita pomáhala všem potřebným bez rozdílu politické, národnostní i náboženské příslušnosti. Mezi klienty tedy byly chudé matky, rodičky i těhotné, kojenci, batolata, opuštěné děti a sirotci, děti jakkoliv týrané či hladovějící, děti mravně ohrožené, mládež, nezaměstnaní, lidé bez domova, chudí či hladoví. Současně se pracovníci charity postarali o chudé studenty, učně i dělníky. Nezanedbatelná byla péče o slepé, hluchoněmé, slabomyslné, tělesně postižené, nevléčitelně nemocné či umírající, také o opuštěné, alkoholiky, vězně, mravně ohrožené a další potřebné.

Svaz Charity brněnské diecéze byl organizován v několika sekcích. Jednou z částí byla sekce organizační, která se věnovala zejména propagaci vlastního sdružení a jeho práce. S tím souvisela snaha o vytvoření co nejširší sítě charitní odborů – tzv. „Ludmil“ v co nejvíce obcích, potažmo farnostech. Víme, že v roce 1936 se v brněnské diecézi nacházelo těchto farních odborů již celkem 121. V celé diecézi tvořil Svaz charity jakýsi centrální bod. Sem se tedy obraceli všichni potřební v nouzi či s nejrůznějšími problémy. Z tohoto místa byla současně organizována pomoc na území celé diecéze. Kancelář Svazu Charity se kromě již zmíněného starala o umístování potřebných do ústavů. Zjišťovala, kde a jak může nejúčinněji pomoci například hmotnými či finančními podporami a příspěvky. V roce 1925 přišlo s prosbou o pomoc či radu do kanceláře někdy až sto lidí za jeden den a v roce 1932 jich v době krize bylo až tři tisíce. Kromě podpory skrze konzultace a rozhovory v kanceláři se zaměstnanci soustředili také na pořádání ošacovacích a vyživovacích akcí, při kterých se rozdávalo oblečení jak nové, tak již použité, obuv, ale i potřebné potraviny (v roce 1925 se v brněnské diecézi rozdalo 25 738,5 kg potravin).

Aby mohla být charitativní činnost uskutečňována, byly pro to třeba finance, hmotné prostředky, ochotní pracovníci, ale i spolupráce s dalšími institucemi. To vše se charitě dařilo naplňovat, proto se také rok od roku rozvíjela a její činnost se rozrůstala. Potřebné prostředky byly získávány z nejrůznějších směrů, předně z rozličných sbírek pořádaných právě Charitou, dobročinných bazarů, ale také z darů dobrodinců, kam patřili jednotlivci, ale i celé instituce. Z výroční zprávy z roku 1936 se dozvídáme, že již poněkolkáté věnovala Cyrilo-metodějská záložna nemalý finanční obnos, který naposledy činil 25 000 Kčs, a sloužil na

pokrytí akce pro nezaměstnané. Rovněž klášter na Starém Brně byl pravidelným podporovatelem charitního díla ve formě peněžních darů i naturálií. V tom stejném roce je doložena také spolupráce s policejním ředitelstvím, které pomáhalo zjišťovat a prověřovat rodinné a sociální poměry jednotlivých žadatelů a na základě získaných informací doporučilo Charitě nejpotřebnější osoby. Potřebným byly poskytovány zejména potraviny, léky, oděv a těm nejchudším byla poskytnuta také finanční podpora k uhrazení nájmu bytu. Peněžní hotovost se poskytovala jen výjimečně po důkladném přezkoumání případu, protože této formy dotace či pomoci bylo snadné zneužít. Důležitou částí práce bylo jednání s úřady za klienty.

Již za prvních deset let činnosti se Charita rozrostla a stala se významnou organizací na poli sociální péče a dobročinných ústavů. Hospodářská krize a tím pádem i vysoká nezaměstnanost zaměstnávaly pracovníky Charity více jak předtím a současně vyvstaly nové úkoly a problémy. Ke snížení chudoby a nuzných životních podmínek přispěly nejen nově vznikající polévkové ústavy, ale například i nejrůznější akce na snížení chudoby – vánoční nadílky, ošacovací akce apod. Ve 30. letech rozvíjel Svaz Charity nový druh pomoci, a to budování ošetrovatelských stanic, tedy služby starající se o chudé nemocné a nemohoucí. Co je ale důležité, že byla bezplatná.

Období druhé světové války a rozšíření činnosti po jejím skončení

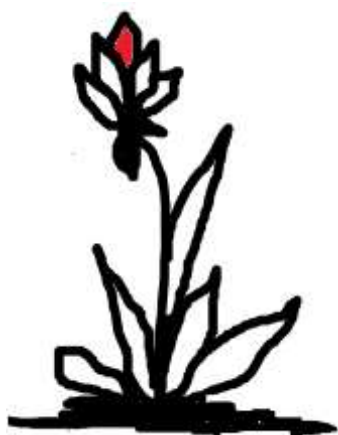
Se změnou politických poměrů a vzniku Protektorátu Čechy a Morava se veškerá sociální a dobročinná péče musela soustředit do Prahy, kde bylo pro celý Protektorát vytvořeno *Národní ústředí sociální a zdravotní péče*. Tam byly zahrnuty i všechny části a odbory katolické charity. Nově vzniklé ústředí mělo šest odborových skupin. Nejdůležitější z nich je sociálně podpůrná, kde se na prvním místě nachází Ústředí katolické charity, a to proto, že díky své rozvětvené organizaci a mnoha dobrovolníkům může pokrýt rozsáhlé spektrum sociální činnosti. Svazy charity se svými odbory a podporovanými spolky byly zastoupeny v nižších organizačních složkách, tedy v krajských a okresních výborech Národního ústředí. Tímto způsobem si také charita udržela informovanost a jakýsi vliv na

dění v oboru. Stejným způsobem, jakým byla charita soustředěna v *Národním ústředí sociální a zdravotní péče*, došlo k soustředění i dobročinných sbírek, které směla pořádat pouze *Národní pomoc*. Získané finance následně přerozdělila mezi potřebné dobročinné a sociální instituce a spolky. Jestliže pak charita potřebovala více peněz, mohla je získat jen od svých členů skrze členské příspěvky nebo pořádat propagační akce, ale jen s vědomím a souhlasem Národního ústředí. Následně v roce 1942 došlo k další změně v organizování charity, protože 15. listopadu vznikla *Sociální pomoc*, která od toho dne sdružovala sociálně zdravotní péči a stala se jejím střediskem, zejména v oblasti podpory, pro kterou byla vytvořena široká síť pověřenců a jejich spolupracovníků. Svaz charity začal se *Sociální pomocí* úzce spolupracovat. Měl jí totiž co nabídnout - nejen své znalosti, ale i již dobře organizovanou a konkrétní pomoc se školenými a vstřícnými zaměstnanci a pracovníky.

Se změnou organizace přišly i nové úkoly a agenda diecézních svazů se rozrostla například o ošetřování a podporování chudých nemocných v rodinách. Tuto službu prováděly sestry Těšitelky a sestry Neposkvrněného početí Panny Marie z ústavu sv. Josefa a sestry III. řádu sv. Františka. Aby byla péče komplexnější a účinnější, najal Svaz charity i praktického lékaře, který docházel k nutným případům. Na venkově tuto činnost prováděly již několik let sestry sv. Rafaela v Moravci, Batelově, Jaroměřicích a Biskupicích. Dalším úkolem, který byl v období válečných let velmi aktuální, byla pomoc uprchlíkům a dětem, které přišly ve válce o rodiče.

Kancelář Svazu charity zajišťovala kromě úkolů organizačních i další formy péče a pomoci. Například ve válečných letech - a nejen v nich - poskytovala chudým obyvatelům Brna a okolí nejen stravu, ale i ošacení a zajišťovala umístění potřebných do příslušných ústavů. Již v době hospodářské krize vznikl tzv. Chudinský odbor, který měl nejen v období války na starost zajištění potravin a potravinových lístků pro chudé. Dále poskytoval peníze na léky a léčení a pomáhal s placením činží.

Další oblastí, ve které se Svaz charity angažoval, byla ústavní péče, přičemž původně byly ústavy ve správě a v majetku jiných subjektů volně sdružených pod Charitou a od Svazu dostávaly jen finanční a materiální podporu. Jen několik z nich charita přímo vydržovala, v roce 1925 byly na Moravě a ve Slezsku čtyři (Útulna sv. Ludmily pro těžce zmrzačené děti v Tršicích, Sirotčinec „Carolinum“ v Lukově u Holešova, Ženská a dívčí ozdravovna v Dalečíně,

Soukromá katolická škola s právem veřejným v Lukově). Ve vlastnictví a správě Svazu charity brněnské diecéze se v roce 1936 nacházely pouze tři ústavy, byl to Ústav pro mravně ohrožená děvčata v Kamenné ulici v Brně, ženská zotavovna v Dalečíně a opatrovna dětí v Batelově. V roce 1942 se měl k těmto ústavům přidat chorobinec a starobinec pro přestárlé muže v Holešíně, na jehož zřízení a otevření se pracovalo. O rok později se dozvídáme už jen o dvou ústavech v plné péči charity, tedy o ústavu v Brně na Kamenné a v Batelově. Dříve byly z velké části ústavy spravovány z peněz, které získala charita, ale od doby, kdy vznikla *Sociální pomoc*, byly sbírky všeho druhu zakázány. To bylo pro charitní dílo velmi nepříjemné, až velmi omezující, proto se stalo nutností se *Sociální pomocí* jednat o nutných náhradách, nakonec vše došlo ke smírnému konci a charita mohla nadále provozovat či podporovat dobročinné ústavy.

Přes určité snahy o omezení charitní činnosti totalitním režimem v období druhé světové války charita těmto tlakům nepodlehla a hned po válce se opět naplno pustila do napravování a mírnění škod a následků, které tato válka způsobila. Rok 1945 byl rokem plným euforie nad koncem okupace, došlo k zestátnění domů a pozemků obyvatel německé národnosti a kolaborantů, čímž se vyskytla nová možnost získat domy a pozemky pro dobročinné ústavy. Následujícího roku byla zrušena *Sociální pomoc* a *Národní ústředí sociální a zdravotní péče* a místo toho byla zřízena nová organizace s veřejnoprávní povahou, ta nesla název *Česká pomoc*.

Nově také začal vycházet každých čtrnáct dní časopis Charita. V této době se činnost charity orientovala zejména na podpůrnou péči, tedy hlavně na zmírnění dopadů války a pokračovala v činnosti na poli ústavní péče. Poměrně novým zájmem se stala zotavná péče o mládež, která umožňovala dětem z města pobývat v přírodě a tam se postupně zotavovat z dopadů válečných let na jejich zdraví. Ošetrovatelská a zdravotní služba v rodinách se postupně vyvíjela již dříve, ale v této době patřila do stěžejních oblastí činnosti charity. V roce 1945 byly na jedné ze schůzí Svazu charity brněnské diecéze stanoveny dva základní úkoly, na které bylo potřeba se plně soustředit: byla to snaha o rychlé a účinné zacelení válečných ran a aktivní přispívání k rozvoji lepších sociálních a zdravotních poměrů v rodinách a obcích v nově budované republice. V prvních měsících po osvobození bylo třeba

evidovat všechny, kteří byli válkou poškozeni, zajistit přísun potřebné stravy v co nejvyšší míře lidem bez vlastního domova či těm na pokraji chudoby. Spolu s potravinami dostávali potřební i nádobí, které bylo vzato a následně přiděleno chudým ze zabavených německých bytů, odkud získávali pro potřebné i nutné oblečení. Současně s tímto vyhledávaly ošetřovatelky po bytech a domech nemocné a nemohoucí a staraly se o ně, a to v oblasti zdravotní i sociální. K problému došlo s umisťováním starých lidí do ústavů, které byly přeplněné, místo se našlo pouze pro děti v ústavech jim určených. Tak vyvstal nový úkol najít vhodných pozemků a domů pro nové potřebné ústavy. Zájem byl zejména o nemovitosti mimo města, kde by mohly být zřizovány ozdravovny pro děti z Brna, aby se zde zotavily z válečného strádání. Tímto způsobem se Svaz charity snažil získat například zámek ve Křtinách u Brna či v Plavči u Znojma. Na území bývalých Sudet se pracovníci charity snažili znovu oživit charitní činnost. Na území Brna byly charitní ústavy a nemovitosti velmi poškozeny. Nejhůře na tom byl sirotčinec v Brně Jundrově, který sídlil na Veslařské 230. Protože nebylo dostatek financí na pokrytí veškerých oprav, získala charita na menší údržbu pomoc v německých vojácích ze zajateckého tábora. V jednom z dokumentů si autor pochvaluje, že to bylo finančně velmi výhodné, protože vojákům neplatili žádnou mzdu a náklady byly pouze na materiál. V době války byly v těchto prostorách umístěny německé matky s dětmi a zařízení ústavu bylo téměř všechno rozkradeno, ale po válce se mnoho z věcí našlo a bylo vráceno na své místo. Od 1. ledna 1946 se také sem začaly přijímat opět české děti, které postupně v tomto ústavu převládly.

V letech 1946 až 1949 katolické charitě pomáhala dobročinná organizace tzv. *Pomocná služba amerických katolíků* (War Relief Services National Catholic Welfare Conference) prostřednictvím v Praze sídlícího Williama J. Sullivana. Z prostředků této organizace bylo rozděleno mezi potřebné obyvatelstvo 38 353 kusů oblečení, 30 úplných dětských výbaviček, 142 dětských tepláků i s bundou, 317 párů bot 61 ¼ q bílé a 2 ¼ q kukuřičné mouky a dále například 1336 beden konzerv. Kromě toho Pomocná služba dodala mnoho léků a dalšího potřebného materiálu. V roce 1948 tak získal Svaz charity potraviny jako příspěvek na vyvažování polévek pro chudé. Příspěvek byl kromě toho rozdělen také mezi dalších 20 ústavů v Brně, které také zajišťují nejchudším obživu. Jednalo se například o konzervy, rybí tuk či čokoládu.

Vaření polévek pro brněnské chudé a opuštěné začalo 26. 1. 1948 ve vývařovně u sv. Josefa na Pellicově 20 u sester Neposkvrněného Početí Panny Marie. Polévky byly vydávány denně těm, kteří měli potvrzení ošetřovatelské služby o tom, že jsou potřebnými. Těm, kteří měli potvrzení, ale nemohli si polévku vyzvednout, byl přiděl přinášen.

Po válce bylo potřeba k tak rozsáhlé činnosti také získávat finanční prostředky. Nejen pravidelnými členskými příspěvky, státními subwencemi, sbírkami, ale i mimořádnými akcemi byl Svaz charity financován. Například v prosinci roku 1947 byl uspořádán dobročinný bazar v sále domu spolku „Zdislava“, kde byly vystaveny loutky, které bylo možno koupit. Celý výtěžek věnovala „Zdislava“ Svazu charity za účelem štědrovečerní večeře pro staré a nemocné lidi z celého Brna, kterých bylo v Besedním domě pohoštěno na 250. Část z klientů sociální a zdravotní péče se pro svůj handicap nemohla zúčastnit, proto dostali pohoštění přímo ve svých domovech. Svaz charity také získal peníze od pěveckého sdružení MORAVAN, které uspořádalo koncerty na podzim roku 1947 a 1948, a výtěžek darovalo na dobročinné účely. Propagaci charitního díla napomohlo vydávání stolního kalendáře, na kterém brněnský Svaz charity spolupracoval s arcidiecézní charitou v Olomouci.

Činnost Svazu charity v poválečných letech by se dala shrnout do čtyř hlavních oblastí, jimiž byla ústavní péče, dále pak zotavná péče o mládež, ošetřovací a zdravotní služba v rodinách a nejrůznější podpůrné akce (polévkové, ošacovací apod.).

Již 1. 1. 1948 byly ošetřovací a léčebné ústavy a mateřské školky postupně zestátněny a ostatní složky charitní pomoci se stát postupně snažil odjímat z kompetence charity (např. péče o staré a nemocné).

Svaz charity brněnské diecéze po únoru 1948 - nový režim, nové pořádky

Velké změny se začaly dít po únoru 1948, kdy byly všeobecné snahy o státní vliv a centralizaci snad ve všech složkách života. V charitním díle se to začalo projevat již 31. března, kdy byla zavedena národní správa do Ústředí Svazů katolické charity. Byli ustaveni tři národní správci a muselo se pravidelně čtyřikrát do roka vykazovat hospodaření charity v celém státě, aby nedocházelo k únikům financí. Stejně tak byla z činnosti charity vyňata ošetřovatelská a zdravotní služba v rodinách, která přešla pod Československý červený kříž.

Výnos ministerstva vnitra také ustanovil změnu názvu, takže od 27. 1. 1949 se organizace nejmenovala Ústředí Svazů katolické charity, ale nově *Česká katolická charita*. V roce 1948 se také sídlo Svazu charity brněnské diecéze stěhovalo do různých prostor, (Svaz charity například žádal i faráře od sv. Jakuba o pronájem místností v prvním patře fary), ale nakonec zůstalo od 4. 11. 1949 v prostorách na Veselé 13, kde zaměstnanci obývali zařízenou kancelář. Ambulance a čekárna hned u kanceláře sloužily ošetrovatelské službě. Ambulance byla otevřena v září 1946 a v ní byli chudí nemocní jednou týdně zdarma prohlédnutí a ošetření lékařem. Ještě během téhož roku bylo pořízeno mnoho nástrojů, také byla vybavena lékárna nejen pro lékaře, ale i pro pacienty a přijata diplomovaná zdravotní sestra. Pomocná akce amerických katolíků věnovala několik let za sebou Charitě značné množství léků a darovala pro účely Ošetrovací a zdravotní služby v rodinách ambulantní vůz. V Brně zahájil 1. července 1948 činnost *Okresní odbor charity Brno – město*, který měl převzít veškerou charitní činnost na území města Brna. Tak měl Svaz charity brněnské diecéze dva základní odbory, jeden zvlášť pro Brno a druhý pak pro zbytek diecéze.

Nově ustanovené Ústředí české katolické charity, které bylo pod národní správou, soustřeďovalo a zajišťovalo veškerou charitní práci. Staralo se o finanční zajištění celé charitní organizace a bylo spojkou mezi jednotlivými ministerstvy a dalšími potřebnými orgány státní správy. Činnost charity byla členěna do organizačního, správního a ústavního odboru. K hospodářskému odboru patřilo i vlastní nakladatelství a prodejny devocionálií, což byl jeden z příjmů pro charitu. Na diecézních svazech byly provozovány ošetrovatelské a zdravotní služby v rodinách, péče o sociálně slabé, opuštěné a zanedbané děti, o přestárlé, pečovatelská služba a rekreační péče. Ústředí tedy zajišťovalo organizační složku a jednotlivé diecézní svazy aktivní pomoc potřebným. Při aktivní službě potřebným byly diecézním svazům nápomocny ještě okresní a farní charity.

Pro snazší a rychlejší komunikaci mezi Ústředím svazů charity v Praze a moravskými svazy bylo zřízeno Zemské ústředí Svazů charity se sídlem v Brně na Pellicově 4. Do jeho kompetencí patřilo zastupování Ústředí svazů při jednání na úřadech a zajišťovalo administrativní, hospodářskou a právní stránku v péči o ústavy. Zemské ústředí bylo zřízeno v roce 1945 a přejmenováno o tři roky později (1948) na Zemskou úřadovnu a následně po vzniku nových krajů se ujal název Oblastní úřadovna, která působila v kraji brněnském, jihlavském, olomouckém, ostravském a zlínském (gottwaldovském). V roce 1951 (1. 1.)

vznikla Diecézní katolická charita, k tomu došlo sloučením Svazu charity brněnské diecéze a Oblastní úřadovny.

K dalšímu rozložení původní charitní organizace došlo na začátku padesátých let 20. století, kdy byly likvidovány farní charity podle jednotného postupu. Když nemovitosti sloužily přímo charitním účelům jako ústavy, tak se likvidovaly na Českou katolickou charitu, jestliže však nesloužily jako charitní ústavy, likvidovaly je místní národní výbory ve svůj prospěch. Movité věci z těchto nemovitostí získaly farní úřady. Spolu s likvidací farních charity probíhalo i začleňování katolických spolků do diecézní charity. Nemovitosti těchto spolků přešly do vlastnictví státu a správy místních národních výborů a ostatní majetek byl svěřen farním úřadům či konsistoři a spolek byl začleněn do České katolické charity. Tímto způsobem byl začleněn například i Spolek pro postavení a udržování Orlovny ve Šlapanicích, jehož cvičební náradí si odebral Sokol. Mezi dalšími spolky, které byly zlikvidovány a začleněny do České charity, byl například i Spolek pro postavení a udržování katolického domu v Kobylí, Spolek katolického domu v Krumvíři či Katolická beseda v Šaraticích a mnoho dalších. Z území města Brna byly do České katolické charity začleněny spolky Dobročinnost, Zdislava – vzdělávací a dobročinný spolek katolických žen a dívek či Vzdělávací a podporovací spolek katolických tovaryšů v Brně.

Z charitní péče byla vyjmuta starost o děti, mládež či matky, ale soustředila se na osoby staré a fyzicky a duševně postižené (v roce 1956 pečovala charita o 1422 osob „přestárých“, 155 dětí „duševně defektních“, 100 „defektních dívek a žen“ a 115 hluchoněmých dívek a žen).

Od roku 1960 přešla správa nad všemi ústavami do kompetence národních výborů, výjimku tvořila zařízení, ve kterých byly umístěny řádové sestry, řeholníci či kněží. Což byl domov pro duchovní na Moravci, který vznikl v roce 1952 z letního rekreačního střediska a charitní domovy pro řeholnice v Lechovicích a na Hradišti u Znojma. Došlo k reorganizaci celé Charity a diecézní katolická charita tak de facto ukončila svou činnost. Tato nová Charita neměla nic společného s původním posláním a záměrem, se kterým byla na počátku dvacátých let zakládána a konstituována. Z části tomu tak bylo již v padesátých letech, kdy byl její vliv a činnost omezován, přesto ještě mohla několik let v určitých oblastech pomáhat potřebným. Podle nově vytvořených stanov ČKCH, bylo jejím prostřednictvím

„zabezpečováno uspokojení kultovních potřeb duchovenstva a věřících.“ Tímto získala ČKCH zcela nové poslání, měla se místo o potřebné - nehledě na jejich příslušnost a vyznání - starat o samotnou církev a její členy, a tak se tedy měla uzavřít sama do sebe.

Ošetrovatelská a zdravotní služba v rodinách

Tato služba byla jednou z činností Svazu charity, a tak rozšiřovala pomoc dalším potřebným lidem. Spočívala v tom, že zdravotní sestry pomáhaly lidem nejen v oblasti zdravotní, ale i sociální. Zákazníci přicházeli do ordinace této služby nebo sestry navštěvovaly nemocné a chudé přímo v jejich domovech. Ošetrovatelská a zdravotní služba se postupně rozvíjela od 30. let 20. století a největšího rozkvětu dosáhla po válce, kdy jí bylo potřeba snad nejvíce. Sloužící sestry byly civilní i řádové a Svaz charity se snažil, aby jejich postavení bylo rovnocenné. Důležité bylo, že ošetření a pomoc ošetrovatelské služby byly zcela zdarma. Stejně tak víme, že po válce ti nejchudší dostávali i potřebné léky a další materiál zcela zdarma. V jednotlivých obcích a farnostech poměrně úzce spolupracovala OZSR s farními odbory charity.

Sestry působící v OSZR se začaly pravidelně scházet na pracovních konferencích, aby si vyměňovaly zkušenosti a společně se domluvily na dalších postupech ve zdravotnické pomoci sociálně nejslabších.

V roce 1948 měla OZSR na Moravě a ve Slezsku 90 stanic, v rámci kterých sloužilo 163 sester jak civilních, tak řádových. Spolu s nepřetržitým rozvojem a rozšiřováním přicházely i určité potíže. Nedostávalo se potřebných textilií a látek na stejnokroje pro sestry OZSR. Nedostatek byl také bot či punčoch, které se podle sester při práci velmi rychle opotřebují. Sestry současně žádaly o to, aby byl zaveden společný odznak charitních sester. Dále chyběly látky a šicí potřeby na zhotovení ložního prádla, lůžkovin a přikrývek pro jednotlivé stanice. Tyto textilie byly půjčovány sociálně nejpotřebnějším. Většina ošetřujících sester měla na starosti poměrně velké území. Požadovaly přidělení jízdních kol a pro vedoucí sestry navíc ještě motorku. Aby o ošetrovatelské službě vědělo více lidí, žádaly sestry, aby byla v časopise Charita zavedena hlídka OZSR, která by se orientovala na správní, odborné a výchovné otázky. Na vesnicích byly také organizovány „přednášky se světelnými obrazy“, které měly přispět k rozšíření povědomí o činnosti a účelu ošetrovatelské služby. Sestry zaměstnané

v OZSR se pravidelně scházely nejméně jednou za půl roku na zemské poradě a minimálně jednou ročně absolvovaly duchovní cvičení.

K zásadní změně organizace OSZR došlo 3. 10. 1950, kdy Ministerstvo zdravotnictví určilo, že tyto stanice, jakož i celou službu má převzít od charity Československý červený kříž. K tomu docházelo podle určitých zásad, například v podstatě ihned po oznámení nových pořádků musely být stanice, kde působily řádové sestry, předány Československému červenému kříži. Pro převzetí bylo potřeba vytvořit inventární seznam veškerého zařízení, který bylo nutno předložit spolu se smlouvou o převedení stanice. Tam, kde sloužily civilní sestry, docházelo k převádění stanic postupně, stejně tak bylo prováděno dodatečně i majetkové vyrovnání s charitou. Podmínkou totiž bylo, že jestliže chtěl Československý červený kříž převzít i majetek Charity, bylo potřeba, aby za něj poskytl určitou náhradu a tyto subvence byly posílány farním charitám, respektive Svazu charity. Tak se pod státní správu dostala nejen část ústavů, ale i OZSR se svými stanicemi.

Lidé německé národnosti po válce a charita

Po osvobození bylo součástí charitního díla i navracení lidí z koncentračních a internačních táborů do rodin, popřípadě umístování do vhodných ústavů. Tak v srpnu 1945 povolil Zemský národní výbor zaměstnancům charity vstup do internačních sběrných táborů, aby mohli vyzvednout děti, které následně umístili do dětských útulků. Jestliže v táborech byly německé matky s malými dětmi, směly jít spolu s nimi do útulků, kde ale musely pomáhat s pracemi, které byly nutné k udržování útulku. Těmto dětem i matkám byly vydávány stravovací lístky jako pro Čechy a všechny děti musely začít navštěvovat české školy. V roce 1946 byl nalezen tábor opuštěných a zubožených dětí v Mikulově, které byly většinou debilní. Charita tak tyto děti umístila v ústavech v Českých Křídlovicích, Břežanech a v Brně – Jundrově. V táborech nesměli být rodiče nuceni k vydání dětí, ale bylo jim slíbeno, jestliže budou muset být evakuováni, budou jim děti vydány zpět. Pro charitní pracovníky bylo důležité, aby se děti dostaly do lepších podmínek s dostatečnou stravou a péčí, aby nebyly tolik ohroženy například nemocemi.

Ještě v roce 1947 se jednalo o tom, kdo z německých obyvatel bude muset být odsunut. Z výnosu Ministerstva vnitra (z 12. července 1946) byly řádové sestry německého

původů vyňaty z odsunu, ale pouze za předpokladu, že Okresní národní výbor nebude mít žádné námitky proti spolehlivosti sester, ostatní musely být odsunuty. Ty sestry, které zůstaly, dostaly speciální osobní průkaz a státní občanství získaly až po nějaké době. Ve stejné době souhlasilo Ministerstvo vnitra s tím, aby děti, které byly vyňaté z odsunu, byly umísťovány do pěstounských rodin, přičemž byli pěstouni upozorněni na to, že jim dítě může být odňato, a to v případě, zjistí-li se jeho původ a k dítěti se přihlásí jeho příbuzní, kteří se o něj budou chtít starat a zažádají si o svěření dítěte do péče.

Mnoho z charitních ústavů bylo umístěno v budovách německé šlechty, která je v mnoha případech finančně i hmotně podporovala. Po osvobození, když původní majitelé museli opustit české území, musela charita požádat o přidělení těchto budov. Stejně tak Svaz charity žádal o další konfiskáty domů a pozemků po německých obyvatelích, aby v těch prostorách mohly být zřízeny další ústavy, z nichž se jim některé podařilo získat (např. Plaveč)

Charitní ústavy

Do charitních ústavů byli umísťováni lidé, kteří se o sebe nemohli z nějakého důvodu postarat. Nebyli to jen lidé staří a nemohoucí, opuštění či nějakým způsobem hendikepovaní, ale i děti, které přišly o rodiče, nebo s vlastními rodiči nemohli žít, či například dívky, které byly hendikepované mravně. Část z ústavů byla organizována jako denní útulek, v jiných pobývali klienti celoročně.

V opatrovnách a dětských útulcích bylo postaráno o děti, jejichž matky musely chodit do zaměstnání a v ústavech byly umístěny jen po dobu, kterou matky pobývaly v práci. Sem byly přijímány děti od nejranějšího věku. Na jejich opatrování byly získávány peníze z nepatrných příspěvků rodičů a také jiných dobrodinců. O děti bylo postaráno nejen po stránce stavování, ale i hygieny a zdravotního hlediska. Podobně tomu bylo v mateřských školkách, ale ty byly pod dozorem školských úřadů. Vedeny byly většinou kvalifikovanými řádovými sestrami. V Brně se charitní školka nacházela v Líšni.

Opuštěných dětí, stejně tak nemanželských či z rozvrácených rodin se ujímali pracovníci v dětských domovech. V dobré péči vynikal obzvláště dětský domov v Brně –

Jundrově (Veslařská 230), jehož účel byl ale posléze změněn. Od roku 1948 byly všechny dětské domovy a ostatní ústavy starající se o děti a mládež pod státní správou, tedy včleněny pod Diecézní katolickou charitu. Proto tedy většina financí dětským domovům přicházela právě z pokladny DKCH. V Brně, Vyškově a Jihlavě také fungovaly internáty pro studenty i studentky, které nabízely nejen ubytování, ale i možnost stravování se. Internátů se na území Brna nacházelo celkem devět (tři pro studenty a šest pro studentky), ve Vyškově a v Jihlavě byl vždy jeden, a to pro studenty. Na území Brna nemajetné studenty ubytovali například v Sušilově koleji, v Petrinu na Vinohradech či domově charitní služby na Pellicově, dívkám byly poskytnuty prostory v internátu sester Voršilek na Orlí. Dále zde byly zřízeny ještě tři učňovské domovy, které sloužily nemajetným učňům a učnicím. Na provoz těchto domovů přispívala tehdejší Obchodní komora a později i závody, jejichž učni v domově bydleli.

Dalším typem ústavů, které spravovala charita, byly domovy důchodců, dříve také nazývané například domovy pro přestárlé a práce neschopné, chorobince, starobince. Sem byli přijímáni ti, kteří se pro své stáří či nemoc nemohli o sebe sami postarat a nemohli to dělat ani ostatní členové jejich rodin. Do těchto ústavů se dostávali i staří lidé nazývaní „obecní chudí“, které sem byli posláni svými domovskými obcemi. V brněnském kraji se v roce 1948 nacházelo deset ústavů (Brno 3, Letovice, Moravská Třebová, Svitavy, Koclířov, Předklášteří, Břežany, Višňové). Provoz domovů „pro přestárlé a práce neschopné“ byl financován skrze tzv. nadační místa, která byla v ústavech zřizována, dále nepatrnou částku platili sami chovanci či jejich domovské obce.

O duševně i tělesně postižené bylo postaráno v několika tomu určených zařízeních. V Českých Křídlovicích pečoval personál ústavu o duševně nemocné děti. Podobně tomu bylo i v Břežanech, kde se o duševně postižené děti staraly sestry z kongregace Milosrdných sester sv. Hedviky. Ty se ve své práci soustředily nejen na životní potřeby dětí, ale snažily se i o jejich další duševní rozvoj. Do této kategorie zařízení můžeme svým způsobem zařadit i ústav nacházející se v Brně na Kamenné 29, který se soustředil na dívky mravně ohrožené, které sem byly přijímány od policie, soudů nebo i rodičů.

Tímto způsobem byly děleny ústavy v roce 1948, následně byly některé z ústavů zrušeny či jejich účel přeměněn, hlavní změnou se však stalo, že zanedlouho byla všechna

sociální a zdravotní zařízení pod státní správou. Většinu internátů a dětských domovů vedly řádové sestry, které byly po zveřejnění ústavu donuceny k odchodu do klášterů svého řádu. Budovy, kde se nacházely ústavy spravované řeholnicemi, patřily řádu, proto bylo nutné se se státem majetkově vyrovnat. Nový státní ústav měl řádu platit nájem. Když se musely sestry stěhovat, směly odvézt věci a zařízení, které nejprve schválila zmocněnkyně Náboženského fondu, která jim měla být nápomocna i při samotném stěhování.

Aby se v ústavech spravovaných státem pečovalo o děti podle aktuálních představ a norem, vycházely pro zaměstnance různé režimy výchovy pro ústavy ČKCH. V ústavech pro postiženou mládež se o klienty staraly jak vychovatelky, tak ošetřovatelky, které se také musely řídit těmito režimy, z nichž jim vyplývala řada úkolů a povinností.

Na začátku 50. let byl účel řady ústavů změněn, například v Českých Křídlovicích se z dětského střediska stal domov pro přestárlé a práce neschopné a děti musely být přemístěny do jiných zařízení. Nejvíce jich bylo umístěno do dětského domova v Malenovicích. Na Moravci byl až do roku 1953 domov odpočinku, ten byl v tomto roce spojen s kněžským domovem, který byl zřízen v sanatoriu sv. Rafaela. A v roce 1953 byl zrušen domov v Břežanech a přemístěn do Mitrova.

Ústav pro mravně ohrožená děvčata v Kamenné ulici v Brně

Od roku 1911, kdy byl ústav založen, jím prošlo mnoho dívek, které sem byly dodány soudy, policií, sociálními pracovníky, ale v některých případech i samotnými rodiči. Vznik ústavu byl dílem Spolku pro péči o mládež na Moravě a do roku 1924 byl jediným ústavem tohoto typu v tehdejší Československu. Původně sídlil v najatém domě, ale již od roku 1913 se přestěhoval do domu v Kamenné ulici, který byl právě pro účel dívčího útulku postaven. O dívky, jež v tomto ústavu pobývaly, se staraly školské sestry „de Notre Dame“, které pečovaly také o celý ústav. Od roku 1934 tento útulek spadl pod správu Svazu charity v Brně. V roce 1936 zde bylo umístěno průměrně 26 děvčat jak české, tak i německé národnosti. Obvykle se v ústavu nacházely chovanky ve věku 13 – 20 let. Dívky sem byly přijímány na dobu delší než jeden rok, jestliže byly nezvladatelné, musely přejít do ústavu s přísnějším režimem. Částí

terapie a výchovy dívek byla i jejich povinná práce. Dívky musely projít všemi pracovišti, aby si osvojily základní pracovní návyky. Každá chovanka tedy musela určitou dobu pracovat v kuchyni, na zahradě, v prádelně, mandlovně a žehlírně. Ústav byl samostatný, od Svazu charity potřeboval jen investiční pomoc. Svou provozní samostatnost si získal skrze práci v mandlovně, žehlírně a prádelně, jež získala dobrý zvuk u zákazníků z řad soukromníků i různých řádů a společností. Navíc například v létě 1936 zaměstnávala dívky firma Lakomý z Brna, pro niž lepily na zakázku mucholapky. Čas v ústavu trávily chovanky nejen prací, ale i zábavou a například v červnu 1936 pro ně byl uspořádán výlet a pouť na Vranov. Dívky nacvičovaly drobné divadelní hry, které předváděly malému okruhu známých, účastnily se filmových produkcí či přednášek. Protože postupem let práce přibývalo, bylo v roce 1940 nakoupeno několik nových strojů (pračka, odstředivka apod.). Mnoho dívek se vlivem dobré péče školských sester polepšilo a některé se dokonce nechaly pokřtít, či dokonce přijaly první svaté přijímání. V opačném případě se také stalo, že jich několik uteklo a následně byly zadrženy policií a umístěny do ústavu do Nového Jičína. Po době strávené v ústavu na Kamenné ulici se polepšené dívky vrátily domů nebo šly pracovat jako hospodyně tam, kde jim bylo místo předem najito. Ústav existoval do roku 1951, kdy byl 15. května zrušen a převzat Krajským národním výborem.

Ženská zotavovna v Dalečíně

Tento ústav vznikl v roce 1929 v době hospodářské krize a byl veden řádovými sestrami sv. Rafaela, které sídlily na Moravci. Účelem tohoto ústavu bylo zotavení nemajetných dívek a žen z Brna a okolí. Tento pobyt si podle možností platily, a to v roce 1936 částkou 3 – 5 Korun za den, nebo zde pobývaly zcela zdarma.

Opatrovna dětí v Batelově

V tomto ústavu se sestry sv. Rafaela staraly o děti, jejichž rodiče byli v zaměstnání. Zde byl současně soustředěn i polévkový ústav a stanice podomního ošetřování nemocných.

Literatura:

Jiří Mikulec: Barokní náboženská bratrstva, Praha 2000.

Dušan Foltýn, Petr Sommer, Pavel Vlček: Encyklopedie českých klášterů, Praha 1997, 1998.

Ludvík Bláha: Katolická charita arcidiecése olomoucké a diecése brněnské v roce 1925 (Zvláštní otisk z časopisu Za láskou!), Brno 1926.

<http://old.charita.cz/article.asp?nArticleID=743&nLanguageID=1>, autor textu: Jan Oulík

Moravský zemský archiv, fond G662, kart. 7, 14, 19, 21, 42, 43, 44, 47, 52, 53, 56, 57, 58, 60, 64, 65, 66.